

Stanovisko Evropského hospodářského a sociálního výboru k tématu Na cestě k udržitelnější spotřebě: životnost průmyslových výrobků a informace pro spotřebitele k obnovení důvěry (stanovisko z vlastní iniciativy)

(2014/C 67/05)

Zpravodaj: **pan Thierry LIBAERT**

Spoluzpravodaj: **pan Jean-Pierre HABER**

Dne 14. února 2013 se Evropský hospodářský a sociální výbor, v souladu s čl. 29 odst. 2 jednacího řádu, rozhodl vypracovat stanovisko z vlastní iniciativy k tématu

Na cestě k udržitelnější spotřebě: životnost průmyslových výrobků a informace pro spotřebitele k obnovení důvěry (stanovisko z vlastní iniciativy).

Poradní komise pro průmyslové změny (CCMI), kterou Výbor pověřil přípravou podkladů na toto téma, přijala stanovisko dne 26. září 2013.

Na 493. plenárním zasedání, které se konalo ve dnech 16. a 17. října 2013 (jednání dne 17. října), přijal Evropský hospodářský a sociální výbor následující stanovisko 178 hlasy pro, 1 hlas byl proti a 5 členů se zdrželo hlasování.

1. Závěry a doporučení

1.1 Plánované zastarávání výrobků je jev související s průmyslovou výrobou, jež potřebuje určitou míru výměny výrobků. Ačkoli se tato výměna výrobků může jevit jako nutná, je třeba zamezit jejímu zneužívání. Evropský hospodářský a sociální výbor důsledně rozlišuje mezi záměrně programovaným defektem a zrychlenými vzorci spotřeby. Lze vyslovit oprávněné pochybnosti ohledně marketingových postupů propagujících zásadní inovace, přičemž se často jedná pouze o inovace doplňkové, naše stanovisko se nicméně soustředí na řešení nejvýraznějších případů a na zlepšení záruk pro spotřebitele. Cílem je přispět ke zlepšení důvěry v evropské podniky. Návrhy se týkají oblasti technické, obchodní, normativní, vzdělávací a informační. Jsou součástí strategického rámce pro účelnější a spravedlivější vyváženost v řetězci výroby, distribuce a spotřeby.

1.2 EHSV si přeje úplný zákaz výrobků s programovaným defektem, jež má vyvolat ukončení životnosti přístroje. Tyto případy se vyskytují zřídka, jsou však nepřehlédnutelné, jako mediálně sledovaný případ jistých tiskáren vyrobených tak, aby se po určitém počtu použití zastavily, a mohou pouze vyvolat nedůvěru občanů vůči podnikům.

1.3 EHSV doporučuje podnikům, aby usnadňovaly opravy svých výrobků. To by mělo probíhat ve třech rovinách: v rovině technických možností (kupříkladu digitální tablety, v nichž jsou baterie připájeny ke schránce přístroje, což znemožňuje jakoukoli opravu a nutí uživatele k nové koupi), dále pak zachováním možnosti dokoupení náhradních dílů ve lhůtě 5 let po zakoupení výrobku. Dále by měl zákazník při nákupu výrobku dostat doprovodný leták s uvedením možností oprav a popsáním způsobu jejich provedení. Obecněji vzato chce EHSV prostřednictvím svého stanoviska jednoznačně podpořit sociální složku

a odvětví oprav. Na zlepšování důvěry mezi podniky a veřejností je třeba nahlížet především z hlediska možností podpory pracovních příležitostí, které mohou vzniknout.

1.4 Jelikož závazné právní předpisy nepřipadají v úvahu, EHSV povzbuzuje dobrovolné postupy certifikace. Pro příklad lze uvést záruku v oblasti kuchyňských spotřebičů na dostupnost jednotlivých dílů po dobu 10 nebo 20 let, jež byla hodnotným prodejním argumentem. Tato viditelná záruka by se mohla stát evropskou normou, jež by se vztahovala na všechny výrobky zakoupené na území 28 států Unie, aby nedocházelo k penalizaci evropských podniků. Stejně tak by se výrobci mohli zavázat ke zveřejňování údajů o nejčastějších poruchách, neboť vědí, které z nich mají největší výskyt. Mohly by uchovávat pouze tyto poruchové díly, nebo se zavázat k tomu, že je na žádost vyrobí, či najít dodavatele příslušné značky, který by je vyrobil. To by mohlo znamenat silný závazek ze strany určitých podniků zaručit spolehlivost svého výrobku, což by nad rámec vztahu se spotřebitelem podpořilo myšlenku dobrovolné certifikace potvrzující poskytování prostředků k údržbě a zajištění dlouhodobé funkčnosti výrobků.

1.5 EHSV vybízí členské státy, aby parametry boje proti plánovanému zastarávání zohlednily ve své politice veřejných zakázek. Vzhledem k objemu veřejných zakázek v zemích Evropské unie (16 % HDP) jsou veřejné orgány vlivným zákazníkem a navíc by měly jít příkladem.

1.6 EHSV se domnívá, že zlepšení kvality a dlouhodobé funkčnosti výrobků pomůže v Evropě vytvořit trvalá pracovní místa, a je tedy třeba je podporovat. Budou-li tyto změny doplněny vhodnou odbornou přípravou, napomohou překonat krizi těžce doléhající na evropské pracující.

1.7 EHSV doporučuje uvádět na výrobku jeho odhadovanou životnost nebo odhadovaný počet použití, aby spotřebitel mohl při nákupu činit informovaná rozhodnutí. Ve snaze podpořit nákup odolných výrobků doporučuje vyzkoušet postup dobrovolného udávání ceny v přepočtu na jeden rok odhadované životnosti výrobku. Ta by však měla být předmětem kontroly, aby se zabránilo zneužívání tohoto postupu na úkor spotřebitele. Spotřebitel by tak měl možnost získat výrobky za vyšší nákupní cenu s delší dobou amortizace. Pro naše podniky by to mohlo být pouze motivací k výrobě odolnějších výrobků. Toto udávání životnosti by se mělo soustředit na relevantní informace, které spotřebitel potřebuje, a mělo by být diferencované podle kategorií výrobků, aby se zamezilo přílišnému množství informací na některých obalech.

1.8 EHSV považuje za užitečné zavést systém záruky minimální životnosti zakoupených výrobků. V současnosti neexistují předpisy pro minimální životnost výrobků, ani evropské normy umožňující ji měřit. Začínají se však objevovat iniciativy v rámci ekologického označování. Podniky, které vyrábějí nebo uvádějí na trh výrobek s životností kratší než 5 let, musí internalizovat vnější náklady na jeho recyklaci, zejména obsahuje-li výrobek látku škodlivé pro životní prostředí.

1.9 EHSV navrhuje rozšířit mechanismus kupních záruk o záruku minimální funkčnosti, přičemž náklady na opravy by nesl výrobce.

1.10 Náklady vzniklé zkrácením životního cyklu výrobků a potíže spojené s nedostatečnými možnostmi jejich opravy doléhají z velké části na spotřebitele, stejně jako důsledky politiky podniků ale i některých distributorů, kteří se někdy snaží prodat prodloužení záruky po prvním roce, ačkoli je povinná záruka dvouletá. Spotřebitelé jsou často o svých právech nedostatečně informováni. Jejich informovanost by mohla posílit lepší komunikace, zejména používání internetových stránek a sociálních sítí. Evropské středisko pro sledování plánovaného zastarávání by spotřebitelům umožnilo udělat si lepší představu o používaných praktikách a tak lépe usměrnit svůj výběr.

1.11 Povědomí spotřebitelů je nezbytným předpokladem náležitého a udržitelného způsobu používání výrobků. Dále je důležité řádně informovat spotřebitele o minimální životnosti výrobku, což je relevantní při rozhodování o jeho koupi. V této souvislosti by byly vítány dobrovolné obchodní a podnikatelské iniciativy a aktivity.

1.12 Spotřebitel se často setkává s pocitem, že se ocitl ve skutečném legislativním bludišti. Existuje řada směrnic pojednávajících o plánovaném zastarávání (obchodní postupy, odpad atd.), avšak soubor textů k tomuto tématu je nedostatečně koordinovaný a vyžadoval by harmonizaci prostřednictvím legislativního balíčku.

1.13 EHSV doporučuje členským státům, aby podporovaly zodpovědnou spotřebu zejména ve fázi vzdělávání, aby spotřebitelé zohledňovali dopad výrobku na životní prostředí

z hlediska jeho životního cyklu, ekologické stopy a také kvality. Výbor naléhavě doporučuje, aby se zástupci spotřebitelů větší měrou podíleli na probíhající diskusi o této významné a citlivé záležitosti. Jejich účast by zajistila komplexnější přístup.

1.14 EHSV doporučuje Evropské komisi, aby na toto téma provedla studie ve snaze vnést jasno do množství informací v oběhu, jež si často protiřečí. Umožní tím získat objektivní náhled především na hospodářský a sociální dopad plánovaného zastarávání nejen z hlediska výhod, které údajně přináší oběhu prodáváných výrobků, ale i z hlediska zaměstnanosti a obchodní bilance.

1.15 EHSV navrhuje, že k této tématice v roce 2014 uspořádá velký evropský kulatý stůl. Sejdou se u něj všechny strany zainteresované v této problematice: zástupci průmyslu a finančního sektoru, distributori, odborové organizace, sdružení spotřebitelů, nevládní organizace, standardizační agentury, experti atd. Mělo by jít o setkání zástupců mnoha oborů, aby se jednání nezúžilo na několik průmyslových odvětví. Návazně by v zájmu podněcování veřejnosti k co nejširší účasti mělo být uspořádáno fórum otevřené občanům Evropské unie, přičemž jedním z preferovaných způsobů zapojení budou sociální sítě.

1.16 Obecněji vzato EHSV doporučuje urychlit výzkum a činnost ve třech směrech, jež by potlačily plánované zastarávání výrobků:

- ekodesign výrobků: tento přístup umožňuje zajistit udržitelnost používaných zdrojů od samého počátku se zohledněním environmentálního dopadu zboží a jeho celkového životního cyklu;
- uzavřený koloběh hospodářství orientovaný na přístup „cradle to cradle“ (od kolébky ke kolébce), jehož cílem je transformovat odpad jednoho podniku tak, aby se stal zdrojem pro jiné podniky;
- funkční hospodářství, jehož cílem je rozvoj využívání výrobků spíše než jejich vlastnictví. Při tomto přístupu podniky neprodávají výrobek, ale jeho funkci, jejíž cena závisí na využití. Proto je v zájmu výrobců, aby vyvíjeli předměty pevné, opravitelné a se snadnou údržbou a zajistili výrobní řetězec i odpovídající logistiku, jež bude těžištěm jejich hospodářského modelu.

1.17 Tento signál EHSV vysílá na evropské úrovni ve snaze vyjádřit své přání, aby společnost vstoupila do fáze hospodářského přechodu a transformovala se ze společnosti plýtvající na společnost udržitelnou, kde je růst zaměřen na potřeby spotřebitelů, sleduje občanskou perspektivu a není nikdy cílem sám o sobě.

2. Úvod a obsah

2.1 Plánované zastarávání výrobků je znepokojivé téma z několika důvodů: zkrácením životnosti spotřebního zboží zvyšuje spotřebu zdrojů a stejně tak i objem odpadu, který musí být po ukončení životního cyklu výrobku zpracován. Má mnoho podob a využívá se k podpoře prodeje a hospodářského růstu záměrným vytvářením potřeb a spotřebitelského zboží, u něž se počítá s opravou.

2.2 Důsledkem je plýtvání zdroji a znečišťování, jež dosáhly takových rozměrů, že občanská společnost a několik volených zástupců, kteří s těmito postupy nesouhlasí, provádějí kroky ke zviditelnění těchto systémových nedůsledností a k jejich odstranění (skupinové žaloby ve Spojených státech proti společnosti Apple, žaloba podaná v Brazílii, předložení legislativních návrhů v Belgii a ve Francii počátkem roku 2013).

2.3 Běžně se rozlišuje několik typů plánovaného zastarávání výrobků, přičemž zastarávání může být definováno jako „devalorizace materiálu nebo zařízení předcházející jeho materiálnímu opotřebení“ (slovník Le Petit Larousse). Pak lze materiál kvalifikovat jako devalorizovaný a zastaralý na základě důvodů, jež nesouvisí s jeho fyzickým opotřebením, ale jsou spjaté s technologickým pokrokem, vývojem vzorců chování, módou atd.

2.4 Rozlišuje se několik typů zastarávání:

- plánované zastarávání výrobků v úzkém slova smyslu, jehož podstatou je koncepce zkráceného životního cyklu výrobku s případným využitím vnitřního zařízení nastaveného na ukončení životnosti přístroje po určitém počtu použití;
- nepřímé zastarávání, které většinou bývá důsledkem nemožnosti opravy výrobku kvůli chybějícím vhodným náhradním dílům, nebo nemožnosti opravy jako takové (případ baterii připojených k elektronickému zařízení);
- zastarávání v důsledku neslučitelnosti, příkladem je počítačový program, který po aktualizaci operačního systému již nefunguje. Tento typ zastarávání souvisí se zastaralostí poprodejních služeb, jež spotřebitele vybízí ke koupi nového výrobku spíše než k opravě toho stávajícího, částečně kvůli lhůtám a ceně opravy;
- psychologické zastarávání, k němuž dochází působením marketingových kampaní podniků a jehož cílem je vsugerovat spotřebitelům dojem, že stávající výrobky jsou již zastaralé. Bylo by bezpředmětné nutit výrobce digitálních tabletů, aby produkovali výrobky s životností 10 let, jsou-li naše spotřební vzorce takové, že si přejeme jejich výměnu každé dva roky. Kupříkladu mobilní telefony jsou nahrazovány v průměru každých 20 měsíců (u věkové skupiny 12–17letých pak každých 10 měsíců). Přestože se jedná o důležitou problematiku, stanovisko se zaměřuje pouze na první tři typy. Čtvrtý typ by zasluhoval specifický přístup zohledňující vzorce spotřeby.

2.5 V této problematice nepanuje jednoznačná shoda. Zmíněné významové nuance dokazují, že je nutné nalézt pro tento pojem obecnou definici a přijmout diferencovaná opatření podle objektivních (technických) a subjektivních (módní trendy, uvádění nových výrobků na trh) faktorů zastarávání. V některých případech může být pomíjivý charakter výrobku výhodou z hlediska životního prostředí. Zastarávání rovněž závisí na chování spotřebitelů.

2.6 EHSV prosazuje diferencovaný přístup. Hlavní myšlenkou není usilovat o prodloužení životnosti všech výrobků jednotným způsobem, ale nahlížet na tuto problematiku z hlediska využívání výrobku. Upřednostňuje také přístup založený na optimalizaci tohoto využití, přičemž optimalizace neznamená vždy jen prodloužení životního cyklu. EHSV chce přispět ke zlepšení vnímání spolehlivosti výrobků evropských podniků.

2.7 Důvodů, proč by se Evropská unie měla zabývat problematikou plánovaného zastarávání, je celá řada. Jsou povahy environmentální, sociální, veřejného zdraví, kulturní, ale také hospodářské. Je třeba vzít v úvahu další, méně konkrétní, avšak stejně důležité aspekty symbolické a etické.

2.8 Z hlediska životního prostředí dnes každoročně spotřebujeme okolo 60 miliard tun surovin, což je asi o 50 % více než před třiceti lety. Evropan spotřebuje za jeden den 43 kg surovin, oproti tomu Afričan pouze 10 kg. Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) na základě údajů z roku 1999 odhaduje, že při 2 % ročním růstu primární produkce vystačí zásoby mědi, olova, niklu, stříbra, cínu a zinku nejdéle na 30 let, zásoby hliníku a železa na 60 až 80 let. U rozrůstající se řady materiálů se tedy blíží období, kdy se stanou vzácnými. Kromě toho se v Evropě každoročně produkuje 10 milionů tun odpadu z elektrických a elektronických zařízení (OEEZ) a očekává se, že tento objem v roce 2020 dosáhne 12 milionů tun (údaje z roku 2012). Vedle politik recyklace a inovace je třeba souběžně s bojem proti plánovanému zastarávání podporovat politiky zaměřené na opětovné získávání surovin stanovené novou evropskou směrnicí, která vstoupila v platnost dne 13. srpna 2012.

2.9 Z hlediska sociálního přináší plánované zastarávání tři druhy problémů. Myšlenkový postup počítající s plánovaným zastaráváním spotřebního zboží v kontextu krize v první řadě přispívá k dynamice nákupů na úvěr a k bezprecedentní míře zadlužení. Zastaráváním výrobků nejvíce trpí jedinci ve znevýhodněných společenských skupinách, kteří si nemohou dovolit zaplatit vysokou cenu za odolné výrobky a často se spokojí s méně odolnými výrobky základního sortimentu. Plánované zastarávání se dále týká také zaměstnanců podniků v odvětví oprav, na které mohou dolehnout jeho negativní důsledky. Údaje obsažené ve zprávě ADEME⁽¹⁾ (2007) tuto tendenci potvrzují: opravuje se pouze 44 % porouchaných přístrojů.

⁽¹⁾ Agence de l'Environnement et de la Maîtrise de l'Energie (francouzská agentura pro průmysl a řízení energetiky).

Podle odhadu distributorů se opravy dočká 20 % přístrojů mimo záruku. Studie ADEME (2010) rovněž poukazuje na významný pokles objemu oprav ve Francii v období let 2006 až 2009, což je nejvíce zřetelné u elektrospotřebičů. Odvětví oprav má tu výhodu, že je nelze relokovat a z větší části sestává ze stabilních pracovních míst.

2.10 Důsledky pro veřejné zdraví jsou nezanedbatelné a mají dvojí podobu. První z nich jsou přímé následky spalování toxických elektronických součástí na obyvatele blízkého okolí, ty druhé pak mezinárodní. Nedostatek infrastruktur pro zpracování hardwarového odpadu je tak výrazný, že mnoho vyřazených výrobků se nezákonně vyváží do zeměpisných oblastí s nižšími náklady na skládkování, kde však mají různé druhy dopadu na místní obyvatelstvo (kupříkladu v Ghaně se z odpadu získává kov, který je pak posílán do Dubaje nebo do Číny. Velká část tohoto odpadu putuje do jižních zemí, kde způsobuje zdravotní a environmentální problémy).

2.11 Jsou zde i kulturní následky. Podle některých studií je průměrná životnost elektrických spotřebičů 6 až 8 let, zatímco před dvaceti lety bývala 10 až 12 let. Spotřebitelé se mohou oprávněně ptát, proč se životnost výrobků zkracuje, když se zároveň všude prosazují inovace. Důvěra evropských spotřebitelů v evropský průmysl se buduje postupně a zastarávání výrobků ji narušuje. V době, kdy téměř všechny průzkumy veřejného mínění uvádějí obrovské oddálení Evropanů od

evropského průmyslu, vyhlídka spotřebitelů na brzkou či neopravitelnou poruchu zřejmě u evropských občanů nadšení pro evropské podniky nezvýší. To částečně vysvětluje, proč si 92 % Evropanů ⁽²⁾ přeje, aby na výrobcích byla uváděna doba jejich životnosti (či počet použití). Jedním z faktorů umožňujících evropským podnikům zlepšit jejich konkurenceschopnost je důvěra spotřebitelů.

2.12 A pak jsou zde hospodářské následky. Velká většina neregulérně jednajících podniků působí v oblasti Hi Tech, jejíž výrobky se do Evropy často dovážejí. Tím, že se Evropská unie touto problematikou začala zabývat, nabízí svým podnikům možnost vyniknout díky účinnému uplatňování zásad udržitelnosti.

2.13 Evropský hospodářský a sociální výbor nezapomíná na aspekty méně materiální, ale možná stejně důležité. Z hlediska symbolického se veškerá naše činnost v duchu Rio+20 soustřeďuje na význam, který přikládáme udržitelnému rozvoji, a uznáváme, že plánované zastarávání je ze své podstaty součástí udržitelného rozvoje, který propagujeme. Co se týče našeho vnímání etických otázek ve společnosti, zdá se nám znepokojující, že by náplní činnosti inženýrů mohl být vývoj výrobků s urychleným stárnutím, nebo že reklamní agentury vedou kampaně povzbuzující spotřebitele k nákupům, o nichž vědí, že nezvýší míru jejich spokojenosti.

V Bruselu dne 17. října 2013.

předseda
Evropského hospodářského a sociálního výboru
Henri MALOSSE

⁽²⁾ Průzkum Eurobarometru „Postoje Evropanů k budování jednotného trhu pro ekologické výrobky“ (*Attitudes of europeans towards building the single market for green products*). Evropská komise, Flash 367, červenec 2013.